

Emnenr. 70

Fylke: Möre og Romsdal

Tilleggsspørsmålnr. --

Herad: Kvernes

Emne: Fra robåt og seil til
motorbåt.

Bygdelag: Averöya.

Oppskr. av: L. J. Mork

Gard: Mork

(adresse): Afset

G.nr. 10 Br.nr. 8

- A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Både egen røynsle og
- B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):
etter konferanse med gbr. og fisker Ola Skarset, 79 år,
heimstad gården Skarset i Kvernes.

SVAR

I. Båttyper.

Den vanlige båttype her på Nordmøre, Ytre Romsdal og visstnok også enkelte strøk av Sør-Trøndelag er "gjeitbåten". Den har sikkert vart ibruk her i flere hundre år og var enerådende helt til for vel 50 år side, da listerbåten litt etter hvert kom ibruk. Det var mest de små listerfæringer som fikk litt innpass, men denne båttype greide ikke å slå gjeitbåten ut. Sistnevnte var mer lettrodd enn listerbåten og hadde enklere rigg.

Gjeitbåten ble bygd i 5 eller 6 størrelser:

1. Færingen

var den minste. Det var 2 slags færinger, mæmlig

a. trebandsfæringen. Den hadde to rom (foruten stavv og skott) og to par årer, og

b. melfæringen som var litt større. Foruten de vanlige to rom hadde den et tredje? melen, et ganske smalt lite rom mellom de to største. Melen eller mela var til å oppbevare fisken når en f. eks. var på seifiske på den heimlige fjord. Til fiske på fjernere farvand var denne båten forliten. Derimot var det den vanlige lettboat til kortere turer. Båtens to ordinære rom, nevnt forfra, var framrommet og hammelrommet.

Enno finnes det enkelte færinger igjen på gårdene her.

2. Den næste størrelse var treröringen

Den hadde tre rom og tre par årer. Rommene het ~~xxx~~ framrommet, segla og hammelrommet.

Treröringen ble brukt til fiske litt lengere fra heimen, til drivgarnsfiske etter feitsilda og til lettere fraktbåt, f. eks. til byturer (Kristiansund). Den var ikke så almindelig på hver manns gård som færinger og er no omtrent borte.

3. Den derpå følgende størrelse var fir-röringen - eller firingen som den ble kalt. Den hadde fire rom og fire årepar. Rommene var hornrommet (hornrommet), krabbrommet, segla og hammelrommet. Den var mindre almindelig enn de to foran nevnte og hører forlengst historien til. Det siste eksemplar jeg vet om var en min bestefar hadde og som ble hugd opp for over 60 år siden. Jeg vet lite å opplyse om bruken. Trolig ble den brukt til sildefiske på fjernere sildefjorder, men kanskje helst til fiske med søkkenot som foregikk på grunnene utenfor

Kysten. Til dette fiske måtte det være fire båter med fire mann på hver båt, så det er trolig at denne båtstørrelsen hōvde godt til dette fiske. Endelig har jeg hōrt at den ble brukt til fiske med hāndsnoere etter skreia for liner og garn ble almindelig brukt til dette slags fiske.

4. Næste størrelse var femrōringen med fem rom og like mange ārepar. Rommene her var hōnnrommet, kjemperommet, krabbrommet, segla og hammelrommet.

5. Størst av alle gjeitbåtene var torskegarnsbåten - seks-seksrōringen, med sine seks rōm og seks ārepar. Både femrōringen og torskegarnsbåten var typiske båter for fiske utenskjers, pā kysten, særlig torskefisket. Femrōringen hadde fem manns besetning og bruktes bare til linefiske. Under ror hadde hver mann sitt ārepar. Under linedragingen satt to mann og andōvde, to dro linene og den femte, hōvesmannen, brukte kleppen og hadde oppsyn med at alt arbeid gikk som det skulle.

Torskegarnsbåten bruktes bare til torskegarnsfiske. Det hadde som sagt seks rom og like mange ārepar. Rommene var: hōnnrommet, kjemperommet, krabbrommet, storsegla, littsegla og hammelrommet. I storsegla og littsegla satt to mann i hvert rom - "de satt i toft" og rodde med hver sin āre. I de andre rommene satt en mann i hvert.

Pā alle båtstørrelser hadde hver mann sitt bestemte arbeide. Særlig gjaldt dette de to siste båtstørrelser. Under seiling var alle underlagt hōvesmannens vilje og hadde ā lystre hans ordrer.

Foruten de foran nevnte båtstørrelser var i gammel tid ogsā en sjette: fjōrnfaret (fjernfaret). Det var litt stōrre enn femrōringen, en mellomstørrelse mellom denne og torskegarnsbåten, og hadde som femrōringen fem rom og fem ārepar og tjente vel samme formål som femrōringen under fisket. Men ellers ble den ogsā brukt til frakting og som reisebåt pā lengere turer, f. eks marknadsturer til Veblungnes og Trondheim. Det siste fjōrnfaret jeg husker var ett som tilhōrte min bestefar og som sto i naustet til hans dōd i 1905.

No er mest alle stōrre gjeitbåter forsvunne, bare en og annen gammel fering stār igjen i naustene og blir no og da brukt til smāfiske pā fjorden. Kvernes bygdemuseum har samlet et par eksemplarer som stār i museets naust pā Kvernes.

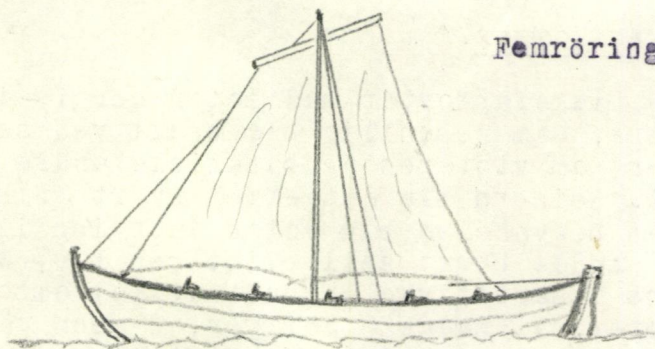
Innledningsvis nevnte jeg at listerbåten for omlag 50 ār siden delvis kom ibruk her. Den ~~gjaldt~~ greide ikke ā slā gjeitbåten ut nār det gjaldt de stōrre båter. Listerferingen derimot slo delvis i gjennom, og blir nye feringer sjeldenvist anskaffet no, er det helst denne typen.

Gjeitbåten ble bygd her i distriktet. Her i Kvernes hadde vi en mann som var en dyktig båtbygger: gbr. Nikolay Hoset, som dōde for omlag 30 ār siden. Han hadde bygd en mengde gjeitbåter, særlig torskegarnsbåter. "Nikolay-båtene" var godt anskrevet. Da han i meget hōy alder sluttet båtbyggingen fikk han

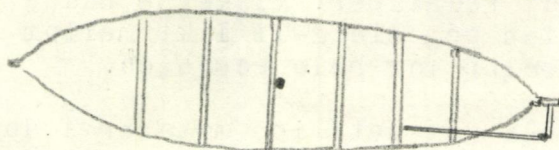
2. blad.

Kongens fortjenstmedalje for sin innsats som båtbygger.

Det kunne kanskje enno vært et og annet å opplyse om gjeitbåten, men jeg skal her innskrenke meg til å tegne et rits av en gjeitbåt - femröring - med rigg, ~~og seil~~. Jeg undersøker at det bare er et rits, og jeg beklager at jeg ikke har et fotografi å legge ved.

Femröring ved rigg.

Femröring, grunnrits.

Arbeidsdelingen ombord vet jeg lite å berette om. Jeg var en vinter (1904) med på skreifiske - linefiske på femröring -, men kan ikke opplyse noe særlig utover det som foran er sagt.

Nemningen "skårunge" har ikke vært brukt her. Derimot har jeg hørt nevnt "skottgutt", som antakelig tilsvarende det samme. Skottguttene var den som rodde fiske første året etter konfirmasjonen. Han hadde mindre lott enn de andre. "Håsing" har jeg hørt nevnt som en speiseplikt for den som rodde fiske første året. Jeg tror ikke den har vært praktisert i min tid.

Utbyttet ble delt i lotter. Først ble båtlotten tatt fra. Såvidt jeg husker var den lik en manslott. Den ble delt på de som eide båten. Ellers var alle lotter like store, høvesmannen hadde samme lott som de andre. Jeg har hørt om ett tilfelle der en mann hadde større lott enn de andre. Det var en kjempekar - Knut Rugset het han.. Han sat alene i littsegla, der det ellers var to mann, og han hadde $1\frac{1}{2}$ manslott.

Forutsetningen for like lotter var at alle holdt sin del av redskapene, noe som var det mest almindelige. Var det noen som ikke holdt redskaper sjø, fikk de bare halv manslott og ble kalt "halvlotteskarer". Hvordan skottguttens lott ble beregnet, vet jeg ikke.

Båten kunne eies av hele båtlaget. Dette var nok så almindelig når det gjaldt torskegarnsbåter. Men det forekom også at noen i laget ikke eide part i båten. Femröringen derimot eides som regel av en mann, og da oftest høvesmannen.

Før jeg forlater dette emne skal jeg nevne at ved oppgjøret etter endt skreifiske ble det holdt et selskapielig samvær - som reger i høvesmannens hus -, der hele båtlaget med mennenes hustruer deltok. Dette laget ble kalt "skreigravöl". Her ble så alt etter fisket gjort opp. Det beste traktement ~~XXXXXXXX~~ med römmebraut

4

og annen god mat - brennevin ikke å forglemme - ble servert, og her kunne det ofte gå livlig for seg.

Foran opplyste om arbeidsordning, utbyttedeling m. v. gjaldt skreifisken. Når det gjaldt sildefiske eller søkkesotfiske var ordningen enklere.

II. Motoren kommer.

De første fiskefarkoster med motor her i distriktet var et par kuttere, som vesentlig ble brukt ved skreifiske (line med dorryer) om vinteren og bankfiske andre årstider. Dette var i 1904. Seinere ble det etter hvert flere slike farkoster. Til en begynnelse ble motor satt inn i dekkede skjøyter som før hadde brukt seil. Vinteren 1907 deltok også underskrevne i skreifiske (på Hustadvika) ombord i en slik motorkutter. Vi hadde 5 dorryer, 2 mann på hver og dertil 2 mann ombord på kutteren. Hertil hadde vi 3 lineegnere (på land). Redere var 3 brødre: Ole, Knut og Anton Teistklubb fra Hustad.

Rederiet holdt redskaper. Fiskerne hadde prosentlott: 40 % av fangsten som ble delt likt mellom alle. Egnerne hadde fast beløp for hele sesongen.

Etter hvert ble det satt inn motorer i de gamle robåter. Disse måtte da forsterkes, bl a. ved å sette inn ekstra forsterket "stilk" i bakstevnet og eller ved forsterkelse av bandene. Å peke på enkelte som foregangsmenn her er vanskelig. I løpet av få år, fra omkring 1910 og utover, ble de fleste robåter i skreifisken forsynt med små motorer. De var helst å rekne for hjelpemotorer, idet seil og årer måtte være til rådighet til hver tid. Også de større skjøyter og kuttere med motor beholdt til en begynnelse full seilføring. Det var fra først av bare en-sylindrede 4-taktsmotorer som ble brukt. Totaktsmotoren kom først seinere. Kutteren fra Teistklubb, der jeg var med i 1907, var en av de best utstyrte. Den hadde 2-sylindret 4-taktsmotor (Dan-motor), 20 hkr. Farkosten hadde full seilføring, og seil hadde vi oppe omtrent alltid, sjøl om motoren var igang. De fleste av motorene - på 5 a 6 hkr. som ble satt inn i de gamle femrøinger og torskegarnsbåter hadde merket "Sterkoder" og ble fabrikkert i Kristiansund. Det var ofte så som så med stabiliteten, noe som for endel sikkert kom av mangel på kyndighet hos de som stelte motoren.

Hva prisen var kan jeg ikke gi opplysning om. Jeg husker bare at kutteren fra Teistklubb, som var en av de best utstyrte farkoster i sin tid, var oppgitt å koste kr. 7.400.-- som ny, heri da skrog, rigg og motor. Prisen på de små motorer for åpne båter kunne vel være et par-tre tusen kroner.

Årsaken til at båtmotoren slo så fort igjennom var trolig flere. Det var fra først av i farkoster som drev skreifiske og bankfiske utenfor kysten at det ble satt inn motorer, og det ligger nær å tro at det var de lange, sliksomme turer til og fra fangsfeltene som var den viktigste årsak.

Det var båteierne som kostet motoren. Under tiden ble reist lån til anskaffelsen, men mesteparten av kostnadene skjøt eierne inn. Da første verdenskrig kom, ble det rommeligere med penger, fiskeprisene gikk sterkt opp og fisket slo særlig godt til i flere år.

3. blad.

Stort sett ble motoren godt mottatt. Visstnok hadde en mye kluss med de første motorene, som var alt annet enn fullkomne etter vår tids krav. Ofte var det motorstopp og båten lå og drev før en fikk motoren igang igjen. Men etter hvert ble en mer fortrolig med stellet og det gikk bedre og bedre. Jeg kjenner ikke et eneste tilfelle at motoren ble kastet ut og årer og seil tatt i bruk igjen.

Til en begynnelse var det en og annen som mente at motoren skremte fisken, men større motvilje fra dem som ikke hadde motor hørte jeg ikke om.

Mange mente nok at motoren ble for dyr i drift. Dette gjaldt særlig bensinmotorene, som endel anskaffet. Disse ble dog snart erstattet med oppfyringsmotorer drevet med petroleum. Her kan nevnes, at under slutten av første krig ble det vanskelig om brennselsolje. Mange gikk da over til å bruke tran som brennstoff, og det gikk stort sett bra.

Det var almindelig oppfatning at den åpne motorbåt var en farlig farkost i styggevar. Ble den slått full, ville den synke (uten å hvelve). Jeg har aldri hørt om slike ulykker.

III. Etter at motoren kom. Virkninger.

De gamle båtlagene ble ikke vesentlig forandret etter at motoren kom. Forholdet mellom båt- og motoreier på den ene side og fiskerne som ikke hadde part i båt og motor på den andre ble stort sett det samme. Mannskapsstyrken ble dog endel redusert, på femröringen (linebåten) fra fem til fire mann og på torskegarnsbåten fra åtte til seks mann. Det var i regelen bare en - og da helst en yngre - mann som hadde stellet med motoren, men etter hvert ble flere mer eller mindre motorkyndige. Hövesmannens stilling og ansvar ble uforandret.

Det var kanskje så at svake og eldre folk kunne fortsette å "ro fiske" lenger enn før etter at motoren kom.

Her må jeg dog opplyse at kort tid etter første krig kom skreia så å si bort fra kysten her, og iløpet av få år opphørte helt det gamle, tradisjonsrike skreifisket som sikkert har vært drevet her i mange hundre år, først som snørefiske og seinere som line- og garnfiske. De som før hadde drevet dette fiske, søkte så en tid til Lofoten. De åpne båters saga var dermed ute, og en måtte gå over til større og dekkede farkoster.

Ellers er å si at alt skreifiske i den form som her er omhandlet er å betrakte som opphørt, og de gamle farkoster er solgt eller gått over til annet bruk. Ikke en eneste åpen fiskerbåt av den gamle typen er i bruk idag. Noen eksemplarer er som sagt tatt vare på og samlet i Kvernes bygdemuseum.

IV. Andre tekniske nyheter.

Her kan nevnes garnspillet som kom i almindelig bruk på torskegarnsbåtene for omlag 60 år siden. Før den tid ble garna trekt med håndkraft. Det gikk for seg på den måten at to mann dro, "tak om tak", og den tredje "stoppet", det vil si han "holdt" taket" mens de to som dro skiftevis tok nytt tak. Det var det tyngste arbeid som hele båtlaget måtte skiftes om. Jeg var smågutt den gang garnspillet

6

ble tatt i bruk, men jeg husker enno hvor den gamle fiskere roste dette nye hjelpemiddel. "Det er ingen sak å ro fiske på garnbåt no når vi har fått spillet," ble det sagt. Garnspillet ble drevet med håndmakt: to mann dro med hver sin sveiv og den tredje "stoppet". Spillet var i bruk også stter at motoren ble almindelig og så lenge torskefisket varte.

Kombinasjonen jordbruk - fiske er no å betrakte som opphørt. De som idag driver fiske her i Kvernes, driver dette som helårsbeskjeftigelse, ombord i trålere og snurpere, delvis også grønlandsfiske.

Jeg kjenner ikke til at båt- eller redskapstyper har vært prøvet og forlatt, utover det som utviklingen har ført med seg og som er nevnt foran. Om motoren er det bare en mening: st den har vært til veldig hjelp for fiskerne og fridd dem for et umenneskelig slit.

Jeg nevner tilslutt at foranstående mest er skrevet ut fra forholdene på Averöyas innerside, der fisket idag spiller en helt underordnet rolle mot för. Det er jordbruk sammen med industri og håndverk som er hovedyrket.

Noe anderledes er forholdene på yttersiden der fisket fremdeles er hovedyrket.

Afset den 4. mars 1959.

Med hilsen:

L. J. Mork.

9181